

Ekonomporträttet: Gunnar Myrdal (1898–1987)

Få samhällsvetenskapliga forskare har som Gunnar Myrdal kunnat kombinera ekonomisk, politisk, sociologisk och moralisk analys på ett så övertygande sätt. Efter Wicksell var det Myrdal som med Vetenskap och politik i nationalekonomien och An American Dilemma på nytt placerade Sverige på den samhällsvetenskapliga världskartan.

Gunnar Myrdal har som ingen annan svensk ekonom efter Knut Wicksell varit föremål för motstridiga känslor och värderingar – i sitt eget hemland; internationellt har bilden varit mer enhetlig och mer enhetligt positiv. Delvis kanske det beror på den traditionella svenska oviljan att ge ett oförbehållsamt erkännande åt dem som går mot strömmen, är framgångsrika och dessutom är oförskämda nog att vara begåvade. Gunnar Myrdal var aldrig rädd för att sticka ut hakan och utmana opinionen, och han hade inte den minsta benägenhet att sätta sitt ljus under ena skäppa. Delvis beror det kanske på att han programmatiskt var en i ordets egentliga bemärkelse *politisk ekonom*, som både var ekonom och politiker samtidigt och som gjorde detta till en del av sitt vetenskapsteoretiska credo.¹ Delvis beror det väl på att Gunnar (och bör det tilläggas: Alva) Myrdal, genom att faktiskt vara den svenska modellens och den sociala ingenjörskonstens arkitekt(er), fick ställningen av nationalhelgon och na-

tionalhelgon uppammar alltid motstridiga ställningstaganden. Fortfarande kvarstår uppgiften att göra en allsidig och rättvisande värdering av Gunnar Myrdal och hans insatser. Liksom den store Wicksell får han väl vänta ett halvsekel innan någon vågar sig på det.

Några biografiska data

Myrdal var född i Orsa i Dalarna som son till en politiskt konservativ byggmästare men växte upp i Stockholm, där han blev juris doktor vid högskolan 1927. Ideologiskt var han själv konservativ vid denna tid och var starkt påverkad av Rudolf Kjellén, för vilken också vetenskap och politik var starkt sammanflätade. Han studerade nationalekonomi för Gustav Cassel, som var handledare för hans avhandling i ämnet, *Prisbildningsproblemet och föränderligheten* (1927). Han medarbetade i det av Gösta Bagge ledda projektet Stockholm Economic Studies och författade för detta volymen om prishistorien,

BO GUSTAFSSON är professor emeritus i ekonomisk historia vid Uppsala universitet och direktor emeritus vid Kollegiet för samhällsforskning (SCASS).

---

¹ Också Wicksell var en politiskt passionerad ekonom men han gjorde den traditionella skarpa åtskillnaden mellan vetenskap och politik i sin verksamhet. Gustav Cassel däremot blandade friskt vetenskap och politik i sitt författarskap utan att ens vara medveten om det, och det blev bara värre med åren.

The cost of living in Sweden 1830–1930 (1933). Parallellt därmed bedrev han studier i utlandet, främst USA, där han kom i kontakt med amerikansk institutionell ekonomisk teori, och han publicerade sitt kanske viktigaste arbete, *Vetenskap och politik i nationalekonomien*, 1930 (tysk utgåva 1932 och engelskspråkig 1953).

1934 efterträdde Myrdal Gustav Cassel på professuren i nationalekonomi och finansvetenskap vid Stockholms högskola. Dessförinnan hade han anslutit sig till socialdemokraterna (1932) och redan året därpå avlöste han Cassel som författare till budgetpropositionen (med smärre ändringar av Wigforss) med den berömda bilagan *Konjunkturer och offentlig hushållning* (1933). Under krisåren tillkom också den den långa uppsatsen "Om penningteoretisk jämvikt" (*Ekonomisk Tidskrift* 1931), *Finanspolitikens ekonomiska verkningar*, bilaga till Arbetslöshetsutredningen (SOU 1934:1) och – tillsammans med Alva Myrdal – *Kris i befolkningsfrågan* (1934) m fl skrifter och utredningar. Han satt med i ett flertal statliga utredningar; de viktigaste var den bostadssociala utredningen, befolkningskommissionen och jordbruksutredningen. I befolkningskommissionen skrev han principmotiveringen för förslaget om ändrad familjebeskattning, större delen av betänkandena om bostättningslån respektive om revision av preventivlagen, hela betänkandet i sexualfrågan (godkänt av kommissionen i nästan oförändrad form), hela betänkandet i abortfrågan och större delen av betänkandet om näringsfrågan. Som bekant genomfördes de flesta av befolkningskommissionens förslag genom riksdagsbeslut men Myrdal själv lämnade kommissionen i slutfasen på grund av en konflikt med kommissionsordföranden Nils Wohlin.

1937 fick och antog Myrdal ett erbjudande från Carnegiestiftelsen att leda en omfattande studie av de svarta i USA och han vistades större delen av tiden fram till 1944 i USA. Resultatet blev tvåbandsverket *An American Dilemma. The Negro*

Problem and Modern Democracy (1944). Efter hemkomsten publicerade han skriften *Varning för fredsoptimism* (1944), blev ordförande i kommissionen för efterkrigsplanering och handelsminister 1945–1947. Efter avgången från den posten – klandrad, delvis med orätt, delvis med rätta – utsågs GM till exekutivsekreterare i FNs Ekonomiska Europa-kommission i Genève (1947–1957) med uppgift att på olika sätt samordna ansträngningarna för att bygga upp Europa efter kriget.

Efter detta engagemang återgick han på nytt till forskningen med inriktning på u-landsproblematiken. Främst ledde han Twentieth Century Fund's undersökning av Sydöstasiens ekonomiska utveckling (1957–1967), som resulterade i verket *Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of Nations* i tre delar (1968), förberett av skrifterna *Världsekonomin* (1956), *Rika och fattiga länder* (1957) och *Planhushållning i välfärdsstaten* (1961). Parallellt därmed grundade han Institutet för internationell ekonomi (1961), som blev basen för arbetet med Sydostasien-projektet, och erhöll året dessförinnan en professur i internationell ekonomi vid Stockholms högskola.

Under den sista fasen av sitt liv ägnade sig Myrdal mest åt fredsarbete och samhällskritik och ställde sig kritisk till storskaligheten, centralismen och byråkratiseringstendenserna i den moderna välfärdsstaten. 1974 tilldelades han nobelpriset i ekonomi för sin "ingående analys av sambandet mellan ekonomiska, sociala och institutionella företeelser", varvid särskilt *Vetenskap och politik i nationalekonomien*, *An American Dilemma* och *Asian Drama* nämndes. Det hör till saken att GM fick dela priset med sin främste vedersakare, Friedrich von Hayek, och att han själv uttalat sig kritiskt om nobelpriset i ekonomi. Priset var en för Myrdal svåravvisad glädjebägare trots att den var maliciöst spetsad med malört.

En flygande start

1920-talet var ett decennium då föreställningar om osäkerhet, risk och kunskapsrelativism gjorde sitt inträde i vetenskapens värld, symboliserade av Heisenbergs osäkerhetsrelation inom kvantmekaniken, Bergsons intuitionsfilosofi, Frank Knights diskussion av risk och osäkerhet i ekonomiskt beslutsfattande och Karl Mannheims och Ludwig Flecks underminering av tron på den naiva empiriska realismen. Myrdals avhandling *Prisbildningsproblemet och föränderligheten* (1927) anknuter till denna nya tendens. Målet var att dynamisera pristeorin och det gjorde han genom att ”inarbete föränderlighetsfaktorn”, främst genom det sätt på vilket förväntningarna om framtiden påverkar nuet. Det dynamiska prisbildningsproblemet påverkas enligt GM både av korrekta och av felaktiga förväntningar, det senare på grund av ofullständig information, som i sin tur ger upphov till osäkerhet och riskföreställningar (han accepterade inte den traditionella och av Knight förfäktade uppdelningen av riskbegreppet i mätbar och därför försäkringsbar risk å ena sidan och genuin osäkerhet å den andra). Myrdal delade in företagares riskföreställningar i dels objektiva risker, dels deras föreställningar om dessa risker och dels den värdering de gjorde av dem.

Den centrala delen av avhandlingen ägnade han åt en diskussion av olika slag av pris- respektive produktionsrisker och motsvarande riskföreställningar och -värderingar, en diskussion som ställvis är uppslagsrik, ibland oklar och genomgående ganska snårig. I den avslutande delen av avhandlingen försöker han visa hur investeringars volym, varaktighet och substitutionsmöjligheter påverkas av förväntningar och riskföreställningar. Han finner därvid att en del av dessa påverkar de förstnämnda, framför allt utlöser prisrisker ”en stark tendens till varaktighetsförkortning”. GM gjorde emellertid inte själv något försök att tillämpa begrepps-

apparaten empiriskt utan nöjde sig med att ”ge problemet dess formulering” och han menade att det var omöjligt att säga ”i vilken utsträckning företagen verkligen taga rationella hänsyn till sina riskföreställningar och riskvärderingar”.

Det finns knappast ens någon enhetlig teori hos Myrdal att operationalisera och tillämpa. Hos honom är framställnings sättet kasuistiskt och tämligen spekulativt, vilket gör det svårt för läsaren att alltid förstå vad han menar och vilken räckvidd resonemangen har. För den fortsatta teoriutvecklingen viktigt är, framför allt, att han införde förväntningarna och tillmätte dessa stor betydelse i analysen, liksom senare Keynes (fastän GM inte tyckte att Keynes’ komparativa statik var mycket till dynamisk metod). Den ende som tog upp tråden från avhandlingen var Ingvar Svennilsson i sin avhandling tio år senare om företagsplanering. Man kan också konstatera, att Myrdals val av ämne – risk, osäkerhet, ofullständig information och förväntningar – blivit helt centralt i modern teori. Kanske man kan säga, att Myrdals konstaterande att förväntningar som är så beskaffade, att de objektiva och de subjektiva sannolikheterna sammanfaller, är rationella, är en tidig anteciperings av ett grundantagande i teorin om rationella förväntningar.

Avhandlingen var ett gesällarbete i vilket GM kunde visa sin förmåga till abstrakt – och ibland abstrus – ekonomisk-teoretisk analys. Av en helt annan kaliber är nästa arbete, kanske hans mästerverk: *Vetenskap och politik i nationalekonomien*, publicerat tre år efter avhandlingen. Enligt Myrdal var den ekonomiska centralteorin bemängd med normativa och politiska uppfattningar och antaganden. Inspirerad av Uppsala-filosofin i allmänhet och kollegan Alf Johansson i synnerhet ville han helst ”utrota” de mest centrala begreppen i ekonomisk teori, såsom nytta, värde, subjektiv kostnad, allmän välfärd, samhällsnytta, samhällshushållning m m. GM siktade in sig främst på

värdeteorin, frihandelsläran, finansteorin och idén om existensen av en s k folkushållning liksom de bakomliggande filosofiska läroarna, naturrätten och utilitarismen.

Arbetsvärdeteorin avfärdade Myrdal som en implikation av den naturrättsliga principen om arbetet som grund för äganderätten. (Men han förbisåg att de skotska moralfilosoferna med Adam Smith i spetsen faktiskt härledde arbetsvärdeteorin ur arbetsdelningen och det därav nödvändiggjorda bytet: när producenter bytte produkter, utbytte de ömsesidigt arbete.) Den neoklassiska värdeteorin visade på sin höjd att det råder proportionalitet mellan priser och gränsnyttor och även detta teorem stod och föll med antagandet om nyttomaximering. När den hedonistiska tolkningen senare övergavs till förmån för en renodlad valhandlingsteori blev teorin rent deskriptiv och "en död vikt för bytesläran"; de priser vilkas existens teorin skulle förklara måste i själva verket antas som givna för att valhandlingarna skulle kunna komma till stånd. (Liksom läraren Cassel antog också GM att existensen av knapphet var ett nödvändigt och tillräckligt villkor för att förklara de relativa priserna.)

Frihandelsläran kritiserades för sitt grundantagande att samhällsmedlemmarnas totala nytta maximeras vid fritt byte utan ingrepp i inkomster, egendom och avtal. Om man antar att nytta är en absolut storhet (kardinalnytta) och jämförbar mellan individerna måste man som Wicksell (och de tidigare radikala engelska utilitaristerna) dra slutsatsen, att totalnyttan blir större för samhällsmedlemmarna om man omfördelar inkomster och förmögenheter från de mer till de mindre välbeställda. Vidare kunde enligt Myrdal den för tillfället rådande egendomsfördelningen inte antas som given och naturlig, eftersom den är en av de viktigaste faktorer som påverkar bytesvillkoren (priserna) även vid fri konkurrens och därmed också prisbildningens resultat, medan

samma prisbildning i sin tur påverkar fördelningen av egendomen. Frågan om nationalinkomstens maximering kunde därför enligt honom inte analyseras fristående från frågorna om inkomst- och egendomsfördelningen. Ytterst vilade frihandelsläran på politiska premisser, implicita eller explicita: antingen accepterar man den rådande inkomst- och egendomsfördelningen, vilket är *en* politisk ståndpunkt; eller vill man förändra dem, vilket är en *annan* politisk ståndpunkt. Men politiken kommer man inte ifrån.

På samma sätt med doktrinen om avtalsfriheten. Rätten att sluta avtal är en betydelsefull frihet. Men för det första bestäms avtalens villkor och konsekvenser av avtalsparternas respektive läge och maktresurser och för det andra bör enligt GM den fria viljebildningen också innefatta associationsfriheten, inklusive friheten för en politisk majoritet att utforma avtalsförutsättningarna, d v s avtalsreglering och en sådan har olika innebörd och konsekvenser beroende på hur den utformas. "Frihandelsläran mister alltså mening som teori och princip, oavsett hur abstrakt den formuleras." Dess vetenskapliga teorem vilade på utsagda politiska antaganden.

Men kanske mest djupbörande är kritiken av finansteorin. Inom den hade olika ekonomer med utgångspunkt från olika men oredovisade politiska premisser velat bevisa riktigheten av både regressiv, proportionell och progressiv beskattning oavsett om de anslöt sig till förmågeprincipen eller intresseprincipen. Resultaten av den teoretiska analysen styrdes av de bakomliggande politiska antagandena. En vetenskaplig finansteori kunde endast undersöka verkningarna av alternativa skattesystem.

Men om vetenskap och politik är så sammanflätade i nationalekonomin, vad kan man då göra? När Myrdal börjar sin framställning i boken är han ganska optimistisk och han ansluter sig närmast till Webers krav på en åtskillnad mellan sak

och värde, mellan positiv och normativ teori: ”den socialvetenskapliga analysen skall vara värdefri om den vill vara objektiv”. Men det verkar som om han blir mer och mer övertygad om det utopiska i detta ideal ju längre framställningen fortskrider: ”det går icke att isolera ett rent ekonomiskt delproblem inom ett starkt politiskt helhetsproblem. Försöket för blott in i antingen logiska tautologier eller ren godtycklighet”. I sin sammanfattande bedömning gav han därför upp ambitionen. I vissa frågor kunde intressena vara gemensamma och då ledde politiken i vetenskapen inte till motsägelsefulla resultat (om analysen gjordes korrekt). Men vanligen är de politiska intressena motstridiga. De kan inte bara redovisas och skjutas åt sidan. Man kan inte heller bara utgå från respektive forskares egna individuella värderingar. Eftersom ekonomi handlar om praktiska och samhällliga problem borde ekonomen utgå från värdepremisser som ”faktiskt är relevanta i den politiska striden, d v s i samma mån som de uppbäras av verkliga intressen hos tillräckligt starka samhällsgrupper” och ”utreda verkningarna i olika hänseenden av olika möjliga institutionella förändringar via hela den invecklade prisbildningsmekanismen.” Nationalekonomin borde därför acceptera att den endast kan vara ett slags ”ekonomisk teknologi” med uppgift att analysera sociala ”krigsspel”.

Där slutar framställningen av GMs syn på vetenskap och politik i denna skrift. Hur skulle denna ekonomiska teknologi i praktiken komma till stånd? Vad skulle ”krigsspelen” leda till för resultat? Och hur skulle dessa resultat bedömas? Hur skulle forskarna kunna frigöra sig från sina egna individuella värderingar? Hur skulle de rätt och slätt kunna byta ut dem mot något slags idealiserad uppsättning av allmänna värderingar hos en bestämd grupp eller klass? Hur skulle de förena dessa värderingar med vetenskaplig analys? Hur skulle allmänhet och politiker

veta att skillnader i olika forskares resultat och rekommendationer enbart skilde sig åt på grund av skillnader i värdepremisser och inte skillnader i teori, metod och analytisk förmåga? Myrdal ger inga svar på sådana och liknande frågor, han inte ens ställer frågorna.

Han återkom senare till problemet med fakta och värdering, framför allt i *An American Dilemma* och i en längre uppsats 1953 (”The Relation between Social Theory and Social Policy”, *British Journal of Sociology*). I den sistnämnda erkänner han att varken han eller någon annan kunnat ge en tillfredsställande lösning på problemet. I den förstnämnda hävdar han att det faktiskt *går* att skilja ut fakta och värderingar genom prövning av hypoteser och observationer. Men han vidhåller samtidigt, att den samhällsvetenskapliga analysen ska förena dem, i varje fall när det gäller handling, praktiska lösningar och rekommendationer. Det var vad han själv var intresserad av och då måste de politiska värderingarna på något sätt hanteras för att inte den teoretiska analysen skulle få en karaktär av skenbar objektivitet och opartiskhet. Kanske kan man säga att det inte finns någon annan lösning på Myrdals problem än den ständigt pågående ömsesidiga kritiken och – mer sällsynt – självkritiken inom vetenskapssamhället. I praktiken är det ju i denna process som i bästa fall underliggande värdepremisser liksom analytiska fel blottläggs, inte genom forskarnas egna självdeklarationer.

För de flesta ter sig väl Myrdals positiva program – att inkorporera klara värdepremisser i analysen – något främmande, eftersom det på sätt och vis innebär att forskaren uppträder på en och samma gång i två roller, som politiker och som vetenskapsman, och jag är inte säker på att det är det som publiken efterfrågar. Ofta går det ju faktiskt bra att skilja mellan värdering och fakta. I de fall det inte går kanske GMs synsätt skulle kunna rättfärdigas av två omständigheter. Ibland för-

refaller det för det första faktiskt som om gånsen mellan värdering och positiv utsaga är tämligen flytande, som t ex när jag säger att "detta är ett bra arrangemang", "han är en skicklig politiker" etc, varvid vi förmodligen innefattar både objektiva karakteristika och värderingar i omdömena. För det andra skulle kanske också samhällsvetenskaperna må bra av att mer intressera sig för hur teorier ska omsättas i politisk praktik, eftersom vår kunskap om världen inte bara bestäms rationellt (hur vi tänker om världen) och empiriskt (hur vi erfar världen) utan också pragmatiskt (hur vi handlar i världen).

Kanske var det det sistnämnda mer fullständiga kunskapsprogrammet som GM intuitivt ville främja.

Politisk ekonomi

Efter denna flygande start kom Gunnar Myrdal att under 1930-talet fullfölja programmet från *Vetenskap och politik* tillämpat på den svenska verkligheten, närmare bestämt på ekonomisk politik och socialpolitik. Det började med bilagan till statsverkspropositionen 1933, *Konjunkturer och offentlig hushållning*, som blev en teoretisk plattform för regeringens krispolitik. I denna finns nästan alla de teoretiska och ekonomisk-politiska element som kännetecknade den sk nya ekonomin på 1930-talet: investeringarnas centrala roll för ekonomisk aktivitetsnivå, inkomstbildning och sparande; investeringsmultiplikatorn (ej formulerad men beskriven) och dess samband med konsumtionsbenägenheten; delvis beskrivna acceleratorsamband; nedtoning av utträngningseffekter på kapitalmarknaden vid överkapacitet; offentliga investeringar finansierade genom upplåning som draghjälp för ett konjunkturuppsving; det tveeggade i lönesänkningar som stimulans för det privata näringslivet vid undersysselsättning; hänsynstagande till "det internationella utrymmet" vid expansionspolitik; samt utnyttjande av budgetbalansering över

konjunkturcykeln i stället för årlig sådan. En idé som Myrdal framförde här och som han senare ofta återkom till var att offentliga utgifter för utbildning och socialpolitik borde betraktas som produktiva investeringsutgifter snarare än som utgifter för improduktiv konsumtion.

Inom ramen för arbetslöshetsutredningen analyserade han mer utförligt *Finanspolitikens ekonomiska verkningar* (SOU 1934:1), ett arbete som något oförtjänt kommit i skymundan till följd av pregnansen och kraftfullheten i den föregående skriften. Offentlig hushållning var inte primärt en "tvångshushållning" i motsats till "fri" privat hushållning. Skillnaden låg i motivationen. I privat näringsliv görs utgifter för att skapa inkomster medan i offentlig verksamhet inkomster förvärfvas för att täcka utgifter (jfr Kaleckis aforism "capitalists spend to earn, workers earn to spend"). Vidare finns ingen strikt gräns mellan utgifter för konsumtion och utgifter för produktion i offentlig verksamhet (jfr senare Kuznets' ståndpunkt). Inte heller mellan offentlig upplåning och beskattning med avseende på verkningarna på kapitalmarknaden; det är snarare skatternas respektive utgifternas art som är viktiga. Offentlig upplåning bör göras under lågkonjunktur i stället för under högkonjunktur på grund av lägre priser och räntor och offentliga arbeten bör utföras under lågkonjunktur på grund av de då rådande lägre lönerna och för att inte konkurrera med det privata näringslivets efterfrågan. GM var skeptisk till penningpolitikens effektivitet som instrument under lågkonjunktur, eftersom företagens kreditefterfrågan var ränteokänslig så länge förväntningarna inte var inställda på konjunkturuppgång. Andra idéer framstår som mycket moderna, t ex att finanspolitik bör "givas en viss institutionell fasthet", att offentlig upplåning erbjuder nya finansiella investeringsobjekt som kan stimulera sparandet och ge uphov till nya utbud på kapitalmarknaden och att inkomstskatternas höjd förmodligen inte särskilt starkt påverkar utbudet av

arbetskraft, dels därför att arbetstiden är institutionellt bestämd och dels därför att flertalet arbetare är inställda på en vane-mässig bestämd levnadsstandard och därför ökar de egna prestationerna när skatte-satserna höjs.

Större delen av 1930-talet ägnade GM åt socialpolitik, främst i den bostadssociala utredningen, där han samarbetade med Alf Johansson, Sven Wallander, Uno Åhrén och Olle Engkvist, och i befolkningskommissionen tillsammans med Gunnar Lange och Richard Sterner. Syftet var att förbättra det svenska folkets i internationell måttstock låga boendestandard, finansiera bostadsförsörjningen för mindre bemedlade barnrika familjer, förändra familjebeskattningen, höja näringsstandarderna och modernisera den repressiva sexuallagstiftningen. Den nya socialpolitiken skulle häva både den traditionella liberalismens och den traditionella socialismens begränsningar; den förra genom att göra socialpolitiska tjänster till medborgerliga rättigheter och den senare genom att överbrygga motsättningen mellan dagsprogram och framtidsmål i form av praktiska åtgärder som kunde förbättra levnadsförhållandena. Resultatet blev vad som senare kom att kallas den svenska modellen.

Den finns upplinjerad med stor konkretion redan i den med Alva Myrdal författade skriften *Kris i befolkningsfrågan* (1934). Det har sagts, att denna skrift lade fram ett utopiskt-socialistiskt program syftande till att inordna medborgarnas liv i en auktoritär-patriarkalisk samhällsmodell. Ingen som upplevt de förhållanden som skriften avsåg och som dessutom tagit del av texten känner igen karaktistiken. Det är ett ytterst pragmatiskt och handfast inlägg, uppbyggt av en allmän jämlikhetsfilosofi och inriktat på att lösa högst vardagliga problem. Skriften blev mycket populär just genom att reformatorernas ambitioner passade in i medborgarmajoritetens självförstådda egenintressen som hand i handske.

Kris i befolkningsfrågan handlar om livsmedelskonsumtion, bostadsstandard, inkomstfördelning, utbildning, hälsovård, lönepolitik och arbetslöshet. Här finns nästan alla de konkreta förslag som sedan omsattes i det välfärdssystem som byggdes upp främst efter andra världskriget: bostadssubventioner för barnrika familjer, allmän och kostnadsfri hälsovård för alla barn, fria skolluncher, skolböcker och skolmaterial, skolskjutsar, daghem, sommarkolonier och utbildningsstöd men också förslag om solidarisk lönepolitik.

Det finns här ingen som helst anknytning till spekulativ och radikal socialistisk "utopism". Sant är att det finns en för vår tid något komisk scientistisk argumentation med hänvisning till Vetenskapen. Men det var en tidstypisk metafor och commune bonum för de boklärdade i en tid då dessa åtnjöt en privilegierad ställning. Sant är också att det finns än mer störande och för våra öron gräsliga rasbiologiska uttryck och tänkesätt om "människomaterial" och "mindervärdiga". Men var och en som är bekant med den offentliga diskursen på 1930-talet vet återigen att detta var regeln snarare än undantaget. Det sammanhänge i detta fall också mer specifikt med det argumentationstekniska läget. För att få gehör för en ny socialpolitik var socialdemokraterna beroende av högerns stöd och högern var skrämmd till döds av den under 1930-talet sjunkande nativiteten, som hotade att utplåna den svenska folkstammen. Pragmatiskt utnyttjade såväl Gustav Möller som makarna Myrdal denna rädsla för att få igenom den nya socialpolitiken, som sades rida spärr mot hotet. Motiveringarna var delvis gemensamma. Men motiven var helt skiljaktiga.

Samhällsfilosofiskt och värdemässigt var *Kris i befolkningsfrågan* en plädering för makarna Myrdals radikala framstegs- och jämlikhetstro: övertygelsen att framsteg är möjliga, att jämlikhet ökar friheten för flertalet och att social integration över klassgränserna skapar ett bättre sam-

hälle. Politiskt innebar den en plan för en tredje väg mellan socialism och kapitalism – välfärdssamhället – som underlättade arbetarrörelsens vandring ett halvsekel framåt. Vetenskapligt baserades den på två hypoteser som är återkommande temata i GMs övertygelse: idén om den produktiva socialpolitiken och idén om interdependent social kausalitet. I detta fall: höjd arbetsproduktivitet i näringslivet kan åstadkommas genom att man börjar med att höja näringsintaget hos dem som arbetar.

1930-talets publicistiska verksamhet avslutades för Gunnar Myrdals del med att han i bokform på engelska utgav den tredje omarbetade versionen av uppsatsen från 1931 i *Ekonomisk Tidskrift*: ”Om penningteoretisk jämvikt. En studie över den ’normala räntan’ i Wicksells penninglära” (tysk version 1932). Boken, som fick den engelska titeln *Monetary Equilibrium* och kom ut 1939, är enligt Tord Palanders kanske alltför giftiga karaktäristik² ”en framställning av vad Myrdal av 1939 anser att Myrdal av 1932, om den senare hade tänkt rätt, borde ha ansett att Wicksell av 1898 borde ha tänkt, om denne (Wicksell) tänkt rätt samt haft tillgång till Myrdals teoretiska apparat av 1932. Boken återger emellertid icke vad Myrdal av 1939 anser att Wicksell nu borde ha tänkt, och ännu mindre återger den de penningteoretiska åsikterna hos Myrdal själv (av 1939)”. GM var själv medveten om att han i denna skrift ställt fler problem än han löst. Den har något av samma begreppsexercerande uppläggning som avhandlingen. Huvudpunkten är att det är möjligt att definiera ”penningteoretisk jämvikt” även under dynamiska förhållanden, varvid dynamiken bestäms av förväntningarna (den s k ex-ante-analysen). Därvid prövar han Wicksells – av Lindahl utpekade – tre villkor för jämvikt: likhet mellan penningränta och kapitalavkastning, likhet mellan sparande och investering samt prisnivåns konstans. Lindahl hade velat behålla endast det an-

dra villkoret. Myrdal tog som sin uppgift att rekonstruera och rädda Wicksells kriterier genom en ”immanent kritik”. Han kom fram till att det andra villkoret faktiskt var det centrala, att det första var beroende av det andra och att det tredje var felaktigt, eftersom en likformig förändring av priserna inte kunde påverka jämvikten på kapitalmarknaden. Den syn på dynamiska makroekonomiska förlopp som han införde med begreppen ex-ante (förväntade storheter) och ex-post (realiserade storheter) blev konstitutiv för de dåtida svenska ekonomerna. Den mötte föga förståelse hos de samtida keynesianerna, för vilka dynamisk analys var komparativ statik och för vilka sparatet bestämdes av investeringarna. Men ännu in i vår tid återupplivas då och då den syn på dynamiska processer som GM förfäktade.

Myrdals magnum opus

Medan GM för svensk publik främst är känd för *Kris i befolkningsfrågan* grundas hans internationella ryktbarhet främst på storverket *An American Dilemma* (1944). Och med rätta. I detta verk fick han tillfälle att spela ut hela sitt stora register av samhällsvetenskapliga insikter och metoder. Han hade till sitt förfogande en central forskningsstab på sex personer men projektet engagerade ett 70-tal forskare, däribland de berömda sociologerna Shils, Stouffer, Herskovits och Wirth. I staben gjorde Richard Sterner och Arnold Rose så stora insatser att de anges som medförfattare.

Vad som på den tiden kallades det amerikanska ”negerproblemet” var enligt Myrdal i grund och botten ett moraliskt problem för de vita: motsättningen mellan ”the American Creed” om allas frihet, jämlikhet och lika värde och å andra sidan de diskriminerande värden, vanor, attityder

² Palander [1941, s 91].

och beteenden som de vita utsatte de svarta för. En förändring var dock möjlig, eftersom de vitas fördomar var inverst rangordnade i förhållande till de svartas krav på rättigheter; medan tanken på sexuell jämställdhet utgjorde ett neurosbildande komplex för de vita (männen), var jämställdhet på arbetsmarknaden viktigast för de svarta. Här fick Myrdal användning av sin hypotes om interdependent social kausalitet som mekanism i en kumulativ process (den senare naturligtvis inspirerad av Wicksell). Ett genombrott var möjligt genom en förbättring av de svartas ekonomiska och sociala situation. Eftersom rasfördomarna närdes av de svartas ekonomiska och sociala stigmata, skulle en förbättrad social och ekonomisk situation kunna försvaga rasfördomarna hos de vita. En ”ond” cirkel av social kausalitet skulle kunna omformas till en ”god” cirkel.

An American Dilemma publicerades just vid den tid då rasfrågan – till stor del på grund av kriget och de svartas insatser i detta – började få förnyad aktualitet. Amerikanska samhällsvetare, som kanske kände sig knäppta på näsan av att en ditills relativt okänd svensk förmåga gjort det som de själva för länge sedan skulle ha gjort, var blandade i sin reaktion. För en del var verket ett av de viktigaste som skrivits om den amerikanska civilisationen i allmänhet och rasfrågan i synnerhet, medan Myrdal av den yttersta sydstatshögern betecknades som ”den ökände svenske kommunisten”, ”den röde psykologen” eller ”den utländske antropologen”. Medan de mest stridbara medborgarrättsaktivisterna på 1960-talet betraktade *An American Dilemma* som en sentida motsvarighet till *Onkel Toms stuga*, instämde Martin Luther King och hans anhängare i GMs karakteristik av rasfrågan som ett innerst inne moraliskt problem. GM påverkade politiker, tjänstemän och jurister alldeles påtagligt och hans bok var ett viktigt underlag för the Brown decision 1954, det beslut i USAs Högsta Domstol i vilket Chief Justice Earl Warren uttalade

att segregerade skolor skadade svarta barn psykiskt och som satte stenen i rullning. Med detta arbete erkändes Gunnar Myrdal som en av samtidens största samhällsvetare.

Asiatiskt drama

Efter sin sejour som handelsminister 1945–1947 och den tioåriga tjänsten som exekutivsekreterare för FNs ekonomiska europakommission 1947–1957 återvände Myrdal på nytt till forskningen, nu med u-länderna i allmänhet och Sydostasien i synnerhet i blickfånget. I skriften *Rika och fattiga länder* [1957] utvecklade han sin grundsyn på u-ländernas utvecklingsproblem. Uppenbarligen starkt påverkad av de latinamerikanska strukturalisterna (Prebisch m fl) hävdade han att frihandeln inte utjämnade utan ökade skillnaderna mellan rika och fattiga länder, något som han tog som en bekräftelse på riktigheten av sin egen teori om de kumulativa utvecklingsförloppen, som inte ledde till utan bort från jämvikt. För att de fattiga länderna skulle kunna utvecklas krävdes demokrati, planhushållning och reformer av undervisning och hälsovård.

Denna ståndpunkt utvecklade han i *Asian Drama* [1968]. Som grundläggande värdepremiss för detta arbete valde han moderniseringsidealet med allt vad det innebar (rationalitet, ekonomisk och social utveckling, stigande levnadsstandard, social och ekonomisk utjämning, förbättrade institutioner och attityder, nationell konsolidering och politisk demokrati). För att förverkliga detta ideal krävdes enligt GM parallella insatser på många olika områden men han lade särskild vikt vid betydelsen av att höja näringsstandard, förbättra hälsa och utbildning, förändra attityder och skapa nya institutioner, t ex jordägandesystem och effektiv offentlig förvaltning. Detta förutsatte i sin tur en förändring av ”den svaga staten”, som saknade ett starkt civilt samhälle och fria folkliga organisationer som underlag.

Som helhet saknar *Asian Drama* den vitalitet och genomarbetade karaktär som kännetecknade *An American Dilemma*. Uppgiften var alltför omfattande och de resurser han hade till sitt förfogande var förmodligen otillräckliga. Men senare forskning om underutvecklingens problem liksom typen av de svårigheter som östatstaterna mött i försöken att modernisera sina samhällen kan sägas ha bekräftat riktigheten i en hel del av Myrdals diagnoser. *Asian Drama* är förmodligen efterkrigstidens mest ambitiösa försök att klargöra de institutionella förutsättningarna för modernisering och verket är en fyndgruva för faktauppgifter om Sydostasien vid 1900-talets mitt, särskilt om agrara förhållanden.

Människan Myrdal

Efter *Asian Drama* ägnade sig Gunnar Myrdal mest åt fredsarbete och samhällskritik riktad mot författning, byråkrati och skattesystem. Den radikala grundtonen fanns kvar men inslaget av gammaltestamentlig predikan var påtagligt. Prediko-draget hade väl alltid funnits och tillhörde de inslag i hans personlighet som många hade svårt att förlika sig med, liksom den dalkarlsaktiga självmedvetenheten och storvulnheten. När han i svensk TV intervjuades om sin inställning till frihandel erinrade intervjuaren om att LO-ordföranden Arne Geijer uttryckt en positiv syn på frihandel. Då svarade Myrdal overseende att Arne Geijer var en bra karl men tyvärr "inte så stark i teorin". Det han hade skrivit om dalkarlarna i en av sina gymnasieuppsatser kunde gott gälla som en självkaraktäristik: "bredvid ytterlig konservatism finner man hos honom smak för allt nytt, bredvid barnslig öppenhet finner man nästan sårande misstänksamhet, bredvid skarpt förstånd och logisk blick i en fråga en naiv och primitiv huvudlöshet i en annan". När jag som nybliven doktorand första gången träffade honom på Institutet för

internationell ekonomi i början av 1960-talet såg jag också andra sidor. Jag hade skickat honom tre uppsatser om Davidsson, Wicksell och Cassel och han ville diskutera dessa med mig. Så mycket diskussion blev det nu inte utan mest monolog. Men jag uppfattade honom också som en öppen, välvillig, idérik och förtroendefull person som oförbehållsamt gav av sig själv.

Som forskare hade Gunnar Myrdal en medfödd instinkt för relevanta problem, som han kunde diskutera med en sådan bredd och infallsrikedom att det kunde forma sig till vad Wigforss en gång träffande kallade "en art av intellektuella gästabud". Bredd och kombinationsförmåga mer än djupborrande analys av enskilda problem var hans signatur. Få samhällsvetenskapliga forskare har som han kunnat kombinera ekonomisk, politisk, sociologisk och moralisk analys på ett så övertygande sätt. Intellektuellt var han faktiskt något av ett symfoniskt geni. Efter Wicksell var det Gunnar Myrdal som med *Vetenskap och politik i nationalekonomien* och *An American Dilemma* på nytt placerade Sverige på den samhällsvetenskapliga världskartan.

Referenser

- Myrdal, A och Myrdal, G, [1934], *Kris i befolkningsfrågan*, Bonniers Förlag, Stockholm.
- Myrdal, G, [1927], *Prisbildningsproblemet och föränderligheten*, Almqvist & Wiksells Förlag, Uppsala och Stockholm.
- Myrdal, G, [1930], *Vetenskap och politik i nationalekonomien*, P A Nordstedt & Söners Förlag, Stockholm.
- Myrdal, G, [1931], "Om penningteoretisk jämvikt. En studie över den 'normala räknan' i Wicksells penninglära", *Ekonomisk Tidskrift*, årg 33, s 191–302.
- Myrdal, G, [1933], "Der Gleichgewichtsbegriff als Instrument der geldtheoretischen Analyse" i Hayek, F A (red), *Beiträge zur Geldtheorie*, Julius Springer Verlag, Wien.
- Myrdal, G, [1933], *Konjunkturer och offentlig hushållning*. Bilaga till 1933 års statsverksproposition.

- Myrdal, G, [1934], *Finanspolitikens ekonomiska verkningar*. Bilaga till *Arbetslöshetsutredningen* (SOU 1934:1).
- Myrdal, G, [1939], *Monetary Equilibrium*, William Hodge & Company, London.
- Myrdal, G, [1944a], *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*, Harper & Brothers Publishers, New York.
- Myrdal, G, [1944b], *Varning för fredsoptimism*, Stockholm.
- Myrdal, G, [1956], *Världsekonomin*, Tidens Förlag, Stockholm.
- Myrdal, G, [1957], *Rika och fattiga länder*, Tidens Förlag, Stockholm.
- Myrdal, G, [1961], *Planhushållning i välfärdsstaten*, Tidens Förlag, Stockholm.
- Myrdal, G, [1968], *Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of Nations, I–III*, Twentieth Century Fund, New York.
- Palander, T, [1941], "Om 'stockholmskolans' begrepp och metoder", *Ekonomisk Tidskrift*, årg 43, s 88–143.